

FRANTIŠEK LOULA

K OTÁZCE OCEŇOVÁNÍ ŽIVÉ PRÁCE DRUŽSTEVNÍKŮ PŘI ZJIŠŤOVÁNÍ VLASTNÍCH NÁKLADŮ JZD

XX. sjezd KSSS označil za nezdravý zjev, že se nezjišťovaly vlastní náklady výroby v kolchozech a že se zjišťování vlastních nákladů v kolchozech považovalo dokonce za nemožné. Také u nás již je jasné, že zjišťování vlastních nákladů JZD je velmi důležitá národohospodářská otázka a že má velký význam pro zvýšení efektivity naší zemědělské výroby. Abychom mohli zlepšit řízení zemědělství, v němž velmi významnou roli hrají JZD, je třeba se velmi pozorně zabývat otázkami ekonomiky JZD a ústřední otázkou našeho zemědělství, jak lze snížit vynaloženou práci na jednotku produkce. Je proto problematika zjišťování vlastních nákladů zemědělských družstev v popředí zájmu sovětských i našich ekonomů.

Jde o věc nejdůležitější a největší — o úsporu vynaložené živé a minulé práce ve výrobě, což se projevuje v hlavním kvalitativním ukazateli socialistické výroby, ve snižování vlastních nákladů. Marx říká: „K úspoře času patří nakonec každá úspora . . . Úspora času zůstává právě tak jako plánovitě rozdělení doby v různých odvětvích výroby prvním ekonomickým zákonem v kolektivní výrobě.“ (Archiv K. Marxe a B. Engelse, IV., str. 119, rusky.) Správné využívání hodnotových kategorií v ekonomice JZD a na tomto základě zavedení chozrasčotu jako metody ekonomie nákladů společenské práce v JZD není možné bez vyčíslení vlastních nákladů výroby.

Stejně jako v průmyslových podnicích tvoří i v JZD jednu část vlastních nákladů spotřebované a opotřebované výrobní prostředky (minulá, mrtvá práce), které byly vynaloženy na vyrobenou produkci. Druhou část vlastních nákladů pak tvoří živá práce pracovníků v družstvu, vynaložená nově na výrobu družstevní produkce, a to ta její část, která představuje práci nutnou čili práci pro sebe. Nadpráce družstevníků čili práce pro společnost vytváří čistý důchod JZD. Čistý důchod JZD, vytvořený ve společném hospodářství JZD, je rozdílem mezi hodnotou družstevní produkce a vlastními náklady.

Vlastní náklady družstevní produkce tvoří tedy část hodnoty družstevní produkce vyjádřené v penězích. Skládají se z několika základních prvků. Jsou to:

1. náklady na živou práci (družstevníků i námezdních pracovníků v JZD);
2. náklady na oběžné prostředky, spotřebované při výrobě: osiva, krmiva, hnojiva a jiné materiály a předměty, a to jak nakupované, tak i vlastní výroby;
3. náklady na běžné opravy a na amortisaci základních prostředků JZD;
4. náklady pomocných odvětví a výrob (např. tažný dobytek, automobilová doprava, elektrárna apod.).

Při zjišťování vlastních nákladů v JZD nejde ovšem jen o zjišťování vlastních nákladů vcelku, nýbrž o zjištění vlastních nákladů výroby na jednotlivé produkty. Podle toho, jak se náklady rozdělují na jednotlivé produkty, můžeme

rozdělit všechny uvedené prvky vlastních nákladů na náklady přímé, na náklady odvětvové a na náklady celozávodní. Přímé náklady jsou ty náklady, které lze určit přímo na jednotlivé kultury, na druhy dobytka apod. Náklady odvětvové lze přímo zjistit jen na jednotlivá odvětví výroby (např. výroba obilnin, živočišná výroba apod.) a je nutno je rozepsat na jednotlivé kultury, na druhy dobytka apod. podle určitého klíče. Náklady celozávodní jsou pak náklady, které nelze přímo určit ani na jednotlivá odvětví, nýbrž které jsou společné pro celou družstevní výrobu. Tyto náklady je nutno rozepsat na jednotlivá odvětví podle určitého klíče.

Metodikou výpočtu vlastních nákladů JZD se zabývá řada autorů sovětských i našich, při čemž se však projevuje veliká nejednotnost názorů. Tato nejednotnost vyplývá z potíží, které jsou v podstatě způsobeny těmito okolnostmi:

1. zvláštnostmi družstevní formy hospodaření (odměňování podle pracovních jednotek, naturalie družstevníků, práce STS, znovu použité vlastní výrobky družstva apod.);

2. nedostatky evidence v JZD (nezachycování odpisů, nedostatečná prvotní evidence nutná pro analytickou evidenci);

3. neujasněním cíle, kterému má zjišťování vlastních nákladů sloužit; zda mají být ukazatelem hospodářské činnosti jednoho družstva či mají sloužit k porovnání úrovně hospodaření různých družstev eventuálně i vzhledem k státním zemědělským podnikům nebo zda má jich být využito k národohospodářským účelům, např. pro stanovení cen, daní apod.

Nejproblematictější otázkou je oceňování živé práce družstevníků, tedy ohodnocování pracovních nákladů. Touto otázkou se budeme v tomto článku zabývat.

Pokud jde o způsob oceňování živé práce družstevníků, vyskytují se různé názory, které je možno shrnout v podstatě do tří hlavních skupin:

1. oceňování živé práce družstevníků pracovní jednotkou ve skutečné výši včetně naturalií, při čemž se liší názory, pokud jde o ceny, kterých má být použito pro ocenění naturalií (výkupní, nákupní, realizační, maloobchodní);

2. oceňování živé práce pracovní jednotkou přepočtenou na denní mzdy pracovníků na státních statcích ve stejné výrobní oblasti při téže práci;

3. vykazování živé práce v množství pracovních jednotek (nikoli v Kčs), při čemž by se vlastní náklady vyjadřovaly ve dvou ukazatelích: materiálové náklady v Kčs a náklady pracovní v počtu PJ.

Rozeberme si nyní výhody i nevýhody jednotlivých způsobů oceňování živé práce družstevníků. Nejprve ukažme na prvý způsob oceňování živé práce družstevníků pracovní jednotkou ve skutečné výši. Výhodou tohoto způsobu je nesporně jeho jednoduchost a srozumitelnost pro družstevníky. Hlavní námitkou proti tomuto způsobu oceňování živé práce družstevníků je dvojnásobný charakter pracovní jednotky. Pracovní jednotka na jedné straně vyjadřuje pracovní náklad, na druhé straně je však zároveň i výrazem podílu družstevníka na výsledcích hospodaření družstva. Použití skutečně vyšší pracovní jednotky k vyjádření nákladů na živou práci by vedlo k tomu, že v těch JZD, kde se dosahuje horších hospodářských výsledků a kde je tedy odměna na pracovní jednotku nižší, byly by vlastní náklady na živou práci družstevníků nižší než v družstvech dobře pracujících, v nichž se dosahuje vyšší odměny na pracovní jednotku a kde by byly proto i vlastní náklady na živou práci vyšší. Předpokládáme ovšem stejné normy. Např. na 1 hektar se ve dvou družstvech vynaloží 100 PJ, při čemž peněžní odměna na pracovní jednotku činí v prvním družstvu 10 Kčs, v druhém

30 Kčs. I když množství vynaložené práce bylo v obou družstvech stejné, činil by při ocenění pracovní jednotkou ve skutečně výši pracovní náklad v prvním družstvu 1000 Kčs na 1 ha, v druhém pak 3000 Kčs.

Tímto způsobem vypočítané vlastní náklady by mohly plně sloužit jen posouzení výnosnosti jednotlivých odvětví výroby u téhož družstva nebo srovnávání vlastních nákladů na tentýž produkt vyrobený různými výrobními skupinami v rámci jednoho družstva. Nebylo by však už možné porovnávat úroveň vlastních nákladů téhož družstva za několik období, protože peněžní výše pracovní jednotky se mění, nemluvě ani o tom, že se takto zjištěné vlastní náklady nehodí pro jakékoli srovnávání vlastních nákladů mezi různými družstvy a mezi družstvy a státními zemědělskými podniky, ani nemohou sloužit účelům národohospodářským.

Výhoda jednoduchosti výpočtu a jeho srozumitelnosti pro družstevníky je tedy značně převážena nevýhodami, které tento způsob má. Pracovní náklady vyjadřují množství vynaložené živé práce, která vytvořila nutný produkt čili produkt pro sebe. Pracovní jednotka však nevyjadřuje pouze toto množství práce, ale buď více nebo méně, neboť není jen mírou vynaložené práce družstevníka, ale určuje i jeho podíl na celkovém výsledku společného hospodaření družstva. Její výše závisí jak na pracovním úsilí družstevníka, tak na řadě dalších okolností, jako diferenciální renta, organizace družstva, využívání zákona hodnoty družstvem a podobně. Máme-li tedy správně vyjádřit náklady na živou práci družstevníků, je nutno všechno to, co do pracovních nákladů nepatří, z peněžního vyjádření pracovní jednotky vyloučit.

Z toho vychází druhý způsob oceňování živé práce družstevníků v přepočtu pracovní jednotky na denní mzdy pracovníků státních statků ve stejné výrobní oblasti při těžce práci. Vychází se při tom z předpokladu, že průměrná mzda dělníků na státních statech vyjadřuje v dané době průměrnou, společensky nutnou výši odměny za práci v zemědělské výrobě. Odměna, kterou dostává družstevník, liší se od vlastních nákladů na živou práci, protože družstevník dostává více nebo méně než dělník na státním statku. Rozdíl je nikoli nákladem na živou práci, nýbrž podílem družstevníka jako skupinového vlastníka na čistém důchodu JZD nebo na „ztrátě“.

Výhodou tohoto způsobu oceňování živé práce družstevníků je to, že se tu očisťuje pracovní jednotka od všeho toho, co nepatří do pracovních nákladů. Předpokládáme-li, že ocenění práce dělníků na státních statech je ve správném poměru k ocenění práce pracovníků v ostatních odvětvích národního hospodářství, umožňuje nám tento způsob srovnávat náklady různých družstev, srovnávat vlastní náklady družstev s vlastními náklady státních statků, i využívat takto zjištěných vlastních nákladů k národohospodářským účelům.

Nevýhodou tohoto způsobu je poměrná složitost zjišťování vlastních nákladů, neboť tu vlastní náklady na živou práci nevyplývají přímo z evidence JZD.

Někteří sovětská autoři a rovněž náš Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky doporučují, aby se v družstvech vyjadřovaly vlastní náklady ve dvou ukazatelích, a to náklady materiálové v Kčs a náklady na živou práci družstevníků v počtu vynaložených pracovních jednotek. Např. vlastní náklady na 1 q žita činí 20 Kčs, plus tolik a tolik pracovních jednotek. Výhodou tohoto způsobu je jeho jednoduchost a možnost zjišťování vlastních nákladů na základě dnešní evidence družstev nebo jejich menších úprav. Nedostatek je ovšem v tom, že dva ukazatelé ztěžují rozbor a srovnávání.

Tomu se snaží odpomoci VÚZE přepočtem pracovní jednotky podle průměrných hodinových výdělků dělníků na státních statcích. Na základě zjištění u několika set družstevníků, pracujících v různých odvětvích družstevní zemědělské výroby, došli pracovníci Ústavu k závěru, že v průměru je třeba na 1 PJ vynaložit 5,3 hodiny práce. Průměrná hodinová mzda stálého pracovníka na státních statcích činila bez premii v r. 1953 Kčs 3,35, v roce 1954 Kčs 3,69 a v roce 1955 Kčs 3,85. Za základ přepočtu byla vzata průměrná hodinová mzda pracovníků státních statků v roce 1955, tj. Kčs 3,85, která byla zvýšena o různé sociální výhody pracovníků na státních statcích (národní pojištění, rodinné přídatky, placená dovolená apod.) částkou Kčs 0,91 na 1 hodinu. Pro přepočet pak se používalo jednotného ocenění pracovní jednotky $(3,85 + 0,91) \cdot 5,3 = \text{Kčs } 25,23$, zaokrouhlené na Kčs 25,— včetně naturálií. Výše peněžního ocenění pracovní jednotky bez naturálií se pak vypočítá, jestliže se od Kčs 25,— odečtou skutečně vydané naturálie na pracovní jednotku oceněné v cenách výkupních.

Takto vyjádřených vlastních nákladů se dá použít i pro výpočet ukazatele hrubého důchodu na jednu pracovní jednotku, který nám ukazuje efektivnost vynaložené práce. Hrubá produkce každého produktu po odečtení materiálových nákladů dává hrubý důchod a ten, podělen počtem pracovních jednotek vynaložených na jeho vytvoření, dává hrubý důchod na 1 pracovní jednotku u daného výrobku. Z analýzy takto zjištěných hrubých důchodů lze učinit opatření k snížení vlastních nákladů a ke zvýšení produkce. Usnadňují tedy takto zjištěné vlastní náklady boj za efektivnost zemědělské výroby.

Ovšem základním nedostatkem tohoto způsobu je dvojitě vyjádření vlastních nákladů JZD. Dodatečný přepočet pak je velmi nepřesný, zejména proto, že počet hodin připadajících na 1 pracovní jednotku je rozdílný v různých odvětvích téhož družstva, a dále proto, že vzhledem k různému stupni mechanizace, různé úrovni agrotechniky a užítkovosti zvířat apod. je objem výroby na 1 hodinu u státních statků a JZD různý. Nelze tedy vycházet z průměru, který je právě těmito okolnostmi ovlivňován. Dále v různých odvětvích a při různých pracích je odměna různá.

Tento způsob se může sice stát odrazovým můstkem k výpočtu vlastních nákladů v družstvech v masovém měřítku, avšak pro řadu nedostatků nemůže být definitivním řešením otázky, jak vyjadřovat náklady na živou práci družstevníků v JZD.

Z provedeného rozboru jednotlivých navrhovaných způsobů při zjišťování vlastních nákladů na živou práci družstevníků v JZD vyplývá, že relativně nejvhodnější je způsob druhý, totiž vyjadřování vlastních nákladů na živou práci v pracovních jednotkách přepočtených na mzdy pracovníků státních statků ve stejné výrobní oblasti podle jednotlivých druhů prací. Tento způsob totiž umožňuje všestranné použití vypočítaných vlastních nákladů jak pro účely vnitrodružstevní, tak pro účely srovnávání mezi družstvy navzájem i se státními zemědělskými podniky a konečně i pro účely národohospodářské. Má ovšem tu nevýhodu, že takovýto výpočet vlastních nákladů je velmi složitý a že nevyplývá přímo z vlastní evidence JZD.

Hned na začátku článku jsme řekli, že nejasnosti, pokud jde o výpočet vlastních nákladů JZD, vyplývají se zvláštností družstevní zemědělské výroby, z nedostatků současné evidence JZD a z neujasněnosti cílů, jimž má výpočet vlastních nákladů sloužit. A myslím, že dokud neodstraníme tyto faktory, nedojdeme k plně vyhovující metodice zjišťování vlastních nákladů JZD. Jen

postupným odstraňováním zvláštností družstevní zemědělské výroby a nedostatků v evidenci JZD lze dospět k takovému výpočtu vlastních nákladů, který by sloužil jak srovnávání výsledků práce v jednotlivých výrobních odvětvích v družstvu a v jednotlivých výrobních skupinách v družstvu při práci na témž produktu, tak ke srovnávání družstev navzájem i s jinými zemědělskými podniky a k národohospodářským účelům. Tak např. převedení strojů z STS do vlastnictví družstev, resp. stanovení plateb za služby STS na úrovni alespoň vlastních nákladů STS vyřeší jednoznačně otázku započítávání prací prováděných STS do vlastních nákladů JZD; zavedením jednotné státní výkupní ceny zemědělských produktů bude vyřešen i problém oceňování naturálií družstevníků apod. Soudím proto, že i při zjišťování vlastních nákladů na živou práci družstevníků bylo by nejhodnější odstranit zvláštnost družstevní zemědělské výroby, která spočívá v tom, že se pro odměňování družstevníků používá pracovní jednotky. Jak už jsme řekli, pracovní jednotka má dvojí charakter: na jedné straně je mírou individuální účasti členů družstva na celkové práci družstva, na druhé straně je zároveň i mírou podílu družstevníka na části družstevního produktu určené k individuální spotřebě. Z toho, jak jsme si již ukázali, vyplývá právě nemožnost použití skutečného ohodnocení pracovní jednotky jako vyjádření nákladů na společensky nutnou práci v rámci vlastních nákladů JZD, resp. takto zjišťované vlastní náklady mohou sloužit jen účelům srovnávání jednotlivých výrobních skupin nebo zjišťování rentability v různých odvětvích téhož družstevního hospodářství.

V některých sovětských kolchozech a pokusně i u nás byly zavedeny pevně zaručené odměny na pracovní jednotku. Jako první v SSSR začal s pevnou odměnou kolchoz „Rudý řád“ z Tambovského okresu Amurské oblasti. Tento kolchoz sestavil v r. 1955 jednotný výrobní a finanční plán a uskutečnil měsíční odměňování kolchozníků při placení pevně stanovených pracovních jednotek v plné výši. Pevná odměna na pracovní jednotku je stanovena tak, aby na konci roku měl kolchoz k dispozici ještě část fondu osobní spotřeby pro zvláštní, dodatečné odměňování dobře pracujících kolchozníků a pro fond odměny za práci v příštím roce. Fond odměny za práci v kolchoze je nutno vytvářet, aby bylo zabezpečeno stále a pravidelné odměňování, a to i v tom období, kdy kolchoz nemá žádné příjmy, neboť objem realizace, a tedy i peněžní důchody značně kolísají podle jednotlivých ročních období. Tento způsob se velmi rozšířil a řada předních kolchozů ho používá. Např. Stalinův kolchoz v Šackém okresu Rjažanské oblasti stanovil pevné ocenění pracovní jednotky na 8 rublů a již několik let vypočítává vlastní náklady své produkce tak, že práci kolchozníků oceňuje pevně 8 rubly za jednu pracovní jednotku. Skutečná odměna v penězích a naturáliích za jednu pracovní jednotku je však odlišná. Činila v tomto kolchoze v r. 1954 9,79 rublů, v r. 1955 15,94 rublů a v r. 1956 18 rublů. Rozdíl mezi skutečnou odměnou v penězích a naturáliích na pracovní jednotku a pevnou, zaručenou odměnou za pracovní jednotku se nepočítá do vlastních nákladů, nýbrž je podílem kolchozníků na čistém důchodu družstva.

Zavedení pevně zaručené odměny má značný význam. Posiluje hmotnou zainteresovanost družstevníků na výrobě. Dává dále možnost plánovat vlastní náklady výroby, zjišťovat skutečné vlastní náklady, určovat rentabilitu celého kolchozu i jednotlivých výrobních odvětví a produktů. Avšak pevná zaručená odměna za pracovní jednotku může být vyšší nebo nižší než průměrná tarifní mzda dělníka v sovchozu a není ani stejně velká ve všech kolchozech. To znamená,

že za splnění výkonové normy v téže pracovní třídě je různá odměna v různých kolchozech a odlišná od odměny ve státních zemědělských závodech. Nelze tedy takto zjištěné vlastní náklady využít pro srovnávání družstev navzájem, ani pro srovnávání úrovně vlastních nákladů družstev a státních zemědělských závodů. Ani pevnou odměnou na pracovní jednotku není vyřešena definitivně otázka oceňování živé práce družstevníků při zjišťování vlastních nákladů družstev.

Všechny potíže by odpadly, kdyby se od odměňování podle pracovních jednotek přešlo k přímému odměňování v penězích. Lze však přejít k takovému způsobu odměňování v zemědělských družstvech? Není pracovní jednotka nutným nástrojem odměňování v JZD?

Pro analogii se můžeme podívat na otázku STS. Strojní a traktorové stanice splnily velikou úlohu při vytváření a upevňování zemědělských družstev. Byla v nich nalezena nejvhodnější forma výrobního svazku mezi městem a vesnicí, mezi průmyslem a zemědělstvím. STS nejlépe spojovaly aktivitu družstevních rolníků s technickou a organizační pomocí a s řízením družstevní zemědělské výroby ze strany státu. Avšak ukázalo se, že tato forma není jediná, provždy platná, neměnná forma výrobního spojení průmyslu se zemědělstvím. Rozvoj a upevňování družstev vytvořilo jiné, nové podmínky, za nichž dozrála a přišla na pořad otázka prodeje strojů STS do vlastnictví družstev.

Právě tak je tomu s formou odměňování v družstvech. V odměňování podle pracovních jednotek byla nalezena forma adekvátní skupinovému vlastnictví za určitých podmínek. Odměna za práci v JZD je významný ekonomický nástroj v boji za překračování hektarových výnosů a užitekosti hospodářských zvířat. Jejím předním úkolem je účinně spojit zájem členů družstva na zvyšování jejich životní úrovně se zájmem celé společnosti, jímž je rozvoj zemědělské výroby. Jenom taková forma odměňování je progresivní, která rozvíjí tvůrčí iniciativu družstevníků a vytváří jejich zájem na zvyšování produktivity práce, na pronikavém zvyšování zemědělské výroby. V tom směru sehrála odměna podle pracovních jednotek svou velkou úlohu a byla velikým pokrokem proti dřívějším způsobům odměňování na počátku kolchozního hnutí v SSSR, kdy se odměňovalo podle počtu hodin nebo někde dokonce podle počtu rodinných příslušníků. Pracovní jednotka je ekonomická kategorie vlastní socialistickému způsobu výroby v určité historické etapě skupinového vlastnictví. Umožňuje evidenci pracovní účasti družstevníků na společné práci a je základem pro uskutečnění socialistické zásady odměňování podle množství a jakosti práce a pro zajištění materiální zainteresovanosti družstevníků na výsledcích výroby.

Zkušenost sovětských kolehozů i našich předních JZD ukázala, že rozdělování jen podle počtu odpracovaných pracovních jednotek bez přihlídnutí k dosaženým výsledkům neuskutečňuje ještě plně socialistickou zásadu odměňování. Při odměně jen podle odpracovaných pracovních jednotek není dostatečně oceněna kvalita práce družstevníků, jejímž ukazatelem jsou výsledky práce, tj. hektarové výnosy v rostlinné výrobě a užitekosti hospodářských zvířat ve výrobě živočišné. Odměna jen podle odpracovaných pracovních jednotek vede k rozporu mezi zájmem jednotlivých družstevníků a zájmem družstva jako celku i celé společnosti. Družstevník je materiálně zainteresován na odpracování co největšího počtu pracovních jednotek a nemá přímý zájem na vysokých hektarových výnosech a užitekosti. Proto byly a jsou zaváděny odměny podle výsledků, kterých družstevníci svou prací dosáhli, tj. podle hektarových výnosů

jednotlivých plodin a podle užítkovosti hospodářských zvířat. To znamená, že se pracovní jednotky nepřiznávají za vykonání určitého množství práce, ale přesněji podle výsledků této práce. Takový způsob odměňování se poměrně více uplatnil v živočišné výrobě než ve výrobě rostlinné. III. sjezd JZD, konaný v roce 1957, se obšírně zabýval otázkami odměňování za práci v JZD. Tento sjezd doporučil družstvům zavést vyšší formy odměňování i v rostlinné výrobě podle sklizní a kvality výrobků dosažených jednotlivými výrobními skupinami a četami. Přitom se buď dodatečně podle dosažených výnosů připočítává nebo odečítá určitý počet pracovních jednotek ze započítaných odpracovaných jednotek, nebo se přímo započítávají pracovní jednotky za každý metrický cent získané produkce podle dané sazby.

Vedle základní odměny jsou za překročení plánovaných úkolů poskytovány prémie. Odměna je tedy rozdělena na základní odměnu a na prémii. Ukázalo se totiž v průběhu vývoje družstev, že sama pracovní jednotka dostatečně nepodněcuje zájem nejlepších pracovníků družstva o zvyšování množství a jakosti produkce. Přitom III. sjezd JZD navrhl zásadu, aby na rozdíl od způsobů dřívějších doplňkových odměn, kdy se za překročení plánu započítávaly dodatečně pracovní jednotky, byla premie vyplácena převážně v penězích a byla zásadně odpoutána od pracovní jednotky. To znamená, že jenom základní odměna se rozděluje podle pracovních jednotek.

U nás v Československu se vyvinula nová varianta započítávání pracovních jednotek podle vzoru JZD Pasohlávky, kde byl tento způsob zaveden v roce 1954. Odměna za práci podle systému JZD Pasohlávky se poměrně značně rozšířila na jižní Moravě a byla III. sjezdem JZD doporučena jako možný způsob. Podstata tohoto způsobu je v tom, že se pracovní jednotky započítávají jen do výše normativu pracovních jednotek, který je plánován na splnění určité produkce z 1 ha půdy. Normativ pracovních jednotek nesmí být překročen a mluví se proto o tzv. jednotkovém stropu. To znamená, že za produkci, dosaženou nad stanovený plán výnosů, nezapočítávají se vůbec žádné pracovní jednotky. Za tuto produkci se vyplácí pevně stanovená odměna, převážně v penězích, v níž je obsažena jak základní odměna za nadplánovanou produkci, tak i příslušná premie. Při tomto způsobu odměňování plní tedy pracovní jednotka svou funkci měřítka vynaložené práce a prostředku k rozdělování jen v rámci plánovaného rozsahu výroby.

Uvedl jsem tento stručný nástin vývoje odměňování v našich družstvech, abych ukázal, jak život sám — nové, změněné ekonomické podmínky — prolamují zásadu odměňování podle pracovních jednotek.

Úroveň družstev a družstevníků je v současné době u nás taková, že jsou zde všechny předpoklady, aby se přešlo od odměňování podle pracovních jednotek k přímému odměňování v penězích. Při stanovení tarifů bylo by možno vzít za základ tarify platné pro pracovníky na státních statech a přihlédnout v normách k různému stupni produktivity práce na státních statech a v zemědělských družstvech. Použití téže tarifní stupnice pro ocenění odpovídajících prací v družstvech bude znamenat, že za splnění toho nebo onoho množství práce určitého druhu v JZD bude do vlastních nákladů započtena tatáž částka, která se za tuto práci platí dělníkům na státních statech. Přejedem k přímému odměňování v penězích byl by vyřešen problém oceňování živé práce družstevníků při zjišťování vlastních nákladů JZD. Bylo by možno využít všech výhod, které poskytuje námi uvedený druhý způsob oceňování živé práce druž-

stevníků, při čemž by odpadla nevýhoda tohoto způsobu, neboť vlastní náklady na živou práci družstevníků by vyplývaly přímo z evidence JZD.

Důchody družstevníků jsou dnes na takové výši, že nejenže dosahují průměrných příjmů pracovníků na státních statcích, ale namnoze je i převyšují. Tuto skutečnost si můžeme dokumentovat na vývoji odměn na pracovní jednotku v JZD Brněnského kraje podle statistiky, vedené zemědělským odborem KNV v Brně.

Průměr peněžní odměny na pracovní jednotku činil v Brněnském kraji v r. 1955 Kčs 20,—, v r. 1956 Kčs 20,31, v r. 1957 Kčs 19,— a v r. 1958 Kčs 16,37. Naturální odměna na pracovní jednotku se pohybovala v r. 1957 od Kčs 3,23 do Kčs 7,37, průměr v r. 1957 činil 5,54. V roce 1958 průměr naturální odměny na pracovní jednotku poněkud poklesl a činil Kčs 4,19. Pro přepočítání se používá cen, které v podstatě odpovídají plánovaným státním nákupním cenám.

Vývoj peněžní odměny na pracovní jednotku podle jednotlivých skupin družstev je vidět z této tabulky:

Peněžní odměna na PJ	1955		1956		1957		1958	
	počet JZD	%	počet JZD	%	počet JZD	%	počet JZD	%
do 8 Kčs	2	0,42	1	0,18	11	2,04	26	3,17
8—12 Kčs	28	6,32	8	1,57	45	8,28	142	17,29
12—16 Kčs	65	14,16	67	13,11	114	20,95	257	31,30
16—20 Kčs	131	28,54	144	28,18	156	28,68	217	26,42
20—25 Kčs	152	33,12	183	35,81	160	29,41	131	15,95
25—30 Kčs	50	10,90	91	17,81	49	9,00	34	4,14
nad 30 Kčs	30	6,54	17	3,34	9	1,64	14	1,73
	459	100,00	511	100,00	544	100,00	821	100,00

Pro porovnání se mzdou na státních statcích vyjdeme z průměru, kterého používá Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, tj. Kčs 3,85. Tuto částku není zapotřebí zvyšovat o 0,91 Kčs na 1 hodinu, jak činí VÚZE, jelikož sociální výhody zaměstnanců státních statků jsou vyváženy výhodou záhumenkového hospodářství u družstevníků. Vývoj jde směrem postupného omezování záhumenkového hospodářství, při čemž však současně se i v družstvech zavádějí tytéž sociální výhody, které mají zaměstnanci státního sektoru (přidávky na děti, placené dovolené apod.). Po zavedení sociálních výhod v družstvech na úrovni státních statků bude možno odbourat záhumenky, které přestanou hrát úlohu doplňkového zdroje příjmů na uspokojování osobních potřeb družstevníků. Budou-li se vzestupem zemědělské výroby uspokojovány osobní potřeby družstevníků ve stále větší míře z produkce společného hospodářství, stane se to podkladem toho, že se družstevníci začnou postupně sami zříkat svého hospodářství na záhumenku.

Připočteme-li ke krajskému průměru peněžní odměny na pracovní jednotku za rok 1957, která činila Kčs 19,—, peněžní vyjádření naturálií na 1 pracovní jednotku, tj. Kčs 5,54, dostaneme průměrnou peněžní výši pracovní jednotky

Kčs 24,54. Počítáme-li, že jedna pracovní jednotka se rovná průměrně 5,3 hodiny, znamená to, že průměrný hodinový výdělek v JZD činí Kčs 4,63, tedy více, než je hodinový průměr mzdy pracovníků na státních statcích. V roce 1958 došlo, jak je zřejmo z tabulky, k poklesu peněžní i naturální odměny na pracovní jednotku. Přesto by to činilo: Kčs 16,57 + 4,19, tj. Kčs 20,56, tedy Kčs 3,88 na hodinu. Tedy ani v r. 1958 nebyl průměrný výdělek družstevníka nižší než u pracovníka státních statků. Přitom je třeba uvážit, že k poklesu odměny na pracovní jednotku došlo především proto, že v Brněnském kraji bylo 114 zaostávajících družstev (z toho 18 JZD úpadkových, 53 silně zaostávajících a 43 ekonomicky slabých), jejichž podstatně nižší hospodářské výsledky ovlivnily průměr. U těchto družstev byl proveden rozbor a podniknuty kroky k zvýšení zemědělské produkce a zlepšení hospodaření.

Podíváme-li se na jednotlivé skupiny družstev v tabulce podle výše odměny na pracovní jednotku, je zřejmé, že značná část družstev dosahuje vyšších odměn, než je průměr výdělků na státních statcích. Je třeba dále uvážit to, že zavedení jednotných státních výkupních cen, které se připravuje na rok 1960, bude znamenat zlepšení ekonomické situace ekonomicky slabších družstev. Je tedy jasné, že při přechodu na přímé odměňování v penězích by nebyly zvláštní potíže a že značná část družstev by svou skutečnou odměnou kryla vlastní náklady na živou práci družstevníků.

Pokud jde o provádění výplaty odměn, mohly by být prováděny v plné výši běžně jen u těch družstev, kde podle zkušenosti je výnos plně zajištěn a kde jsou také dostatečné provozní fondy, aby byly po ruce vždy peníze na výplatu. Ostatní družstva by část odměny reservovala a vyplácela by běžně zálohy v určitém procentu (např. 70—80 %) vykázaných vlastních nákladů na živou práci družstevníků. Příslušný zbytek by byl vyplacen po účetní závěrce jako doplatek. Pokud by výsledek hospodaření po řádné dotaci fondů atd. ukázal, že pro individuální spotřebu družstevníků nezbyvá plná částka, vykázaná ve vlastních nákladech jako společensky průměrná odměna za vynaloženou práci, byla by skutečná odměna nižší; družstevníci jako skupinová vlastníci by se podíleli na „ztrátě“ družstva. Naopak u družstev, kde po splnění dotací družstevních fondů, povinností vůči státu atd. by zbyla další částka na rozdělení na individuální spotřebu, vyplácel by se podíl družstevníků jako skupinových vlastníků na čistém důchodu družstva, případně zčásti prémiovým způsobem.

Znamená to tedy, že by se odlišily vlastní náklady na živou práci od skutečné odměny družstevníků. Na adresu těch, kteří za správné uznávají započítávání skutečné odměny do vlastních nákladů, je třeba říci, že neodlišují vlastní náklady od důchodu. To je ovšem závažná chyba. Vlastní náklady na živou práci jsou totiž peněžním vyjádřením pracovních nákladů, skutečného výdaje práce družstevníků a je třeba odlišit je od důchodů členů družstva. Na námitku, že produktivita práce na státních statcích a v JZD je různá, že tedy nelze použít k vyjádření vlastních nákladů JZD výdělků pracovníků na státních statcích, je nutno poznamenat, že to nemá nic společného s vlastními náklady na živou práci. Jak družstevníci, tak dělníci státních statků žijí ve stejném prostředí, mají stejné potřeby a ani jejich kvalifikace se nějak podstatně neliší, a je proto zapotřebí stejný výdaj práce jak u družstevníků tak u pracovníků státních statků vyjádřit stejnou peněžní částkou.

Skupinové vlastnictví družstevníků by nebylo přechodem k přímému odměňování v penězích dotčeno. Družstva, kde by se pobírala vyšší odměna než spo-

lečensky průměrná, tj. vyšší než vlastní náklady na živou práci, mají v ní i jistý podíl na čistém důchodu, který vyplynul buď z příznivějších přírodních podmínek (diferenciální renta I), zvýšené intenzity zemědělské práce (diferenciální renta II), z lepších výsledků na zemědělském trhu, z lepší organizace práce apod. Naopak družstva, v nichž by odměna nedosáhla společensky průměrné odměny, tj. byla by nižší než vykázané vlastní náklady na živou práci, mají v odměně zahrnut i jistý podíl na „ztrátě“, tj. na horším hospodářském výsledku způsobeném méně příznivými přírodními podmínkami, menší intenzitou zemědělské výroby, nedostatky v organizaci a podobně.

Při tomto způsobu odměňování za práci v JZD by odpadlo odměňování v naturáliích a přešlo by se k odměňování výlučně v penězích. Družstevníci by však měli zaručenou možnost odkoupit si od družstva naturálie do určité předem stanovené výše pro vlastní potřebu za státní nákupní cenu, případně za jednotnou státní výkupní cenu. Možnost odkupu naturálií by mohla být vázána na splnění určitého počtu pracovních hodin ve společném hospodaření JZD.

Navrhovaná úprava by vedla k definitivnímu vyřešení obtížné otázky, jak oceňovat živou práci družstevníků, a umožnila by zjišťování vlastních nákladů družstev v masovém měřítku. Vypěstlost našich družstevníků je taková, že by nebylo zvláštních potíží při zavádění úkolových, resp. pracovních lístků, a při evidenci pracovního času v hodinách. Ostatně tato úprava by naopak celý systém odměňování podstatně zjednodušila a učinila rolníkům srozumitelnějším. A nejenže by byla vyřešena otázka zjišťování vlastních nákladů na živou práci družstevníků, nýbrž toto opatření by znamenalo další krok k odstranění rozdílů mezi družstevním a státním sektorem v našem národním hospodářství. Vedlo by k dalšímu růstu materiální zainteresovanosti družstevníků na výsledcích hospodaření JZD a k zlepšení jejich pracovní disciplíny a bylo by podnětem k růstu produktivity práce a zemědělské výroby v našich družstvech.

К ВОПРОСУ РАСЦЕНКИ ЖИВОГО ТРУДА ЧЛЕНОВ КООПЕРАТИВОВ ПРИ УСТАНОВЛЕНИИ СЕБЕСТОИМОСТИ В ЕДИНЫХ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ КООПЕРАТИВАХ.

Установление себестоимости в единых сельскохозяйственных кооперативах (ЕСХК) является важным народнохозяйственным вопросом, которым занимается ряд отечественных и советских авторов. В методике исчисления себестоимости часто встречается разнობой, вытекающей из основного: 1) из особенностей кооперативной формы хозяйствования, 2) из недостатков учета ЕСХК, 3) из недостаточного уяснения цели, которой должно служить установление себестоимости. Настоящая статья рассматривает наиболее проблематичный вопрос — расценку живого труда членов кооперативов.

Различные взгляды на вопрос расценки живого труда членов ЕСХК в основном можно свести к трем главным группам: 1) расценка живого труда членов ЕСХК по трудодням в настоящей величине, 2) расценка живого труда членов ЕСХК по трудодням в пересчете на поденную плату работников государственных хозяйств той же производственной области и при той же работе; 3) выражение живого труда в количестве трудодней и себестоимости в двух показателях. В статье дан анализ достоинств и недостатков отдельных видов расценки живого труда членов ЕСХК, из которого вытекает, что относительно наиболее пригодным является второй способ, позволяющий всестороннее использование исчисленной себестоимости. Однако он имеет тот недостаток, что является весьма сложным и не вытекает непосредственно из учета ЕСХК.

Эти затруднения можно было бы устранить переходом от оплаты по трудодням к непосредственной оплате деньгами, причем основой могли бы служить тарифы, применяемые в госхозах. В статье указывается, как сама жизнь, новые изменившиеся экономические условия отменяют принцип оплаты по трудностям, который при некоторых современных

способах оплаты выполняет свою функцию меры затраченного труда и средства распределения лишь в ограниченном масштабе. На материалах из Брненской области указывается, что оплата в среднем, а также в большинстве кооперативов, выше, чем в госхозах, и что, таким образом, переход к непосредственной оплате деньгами не вызывал бы затруднений. Кооперативная собственность членов ЕСХК осталась бы незатронутой. Действительная оплата могла бы быть выше (доля чистого дохода) или ниже (доля „убыли“), чем установленная себестоимость живого труда. Оплата проводилась бы исключительно деньгами, причем членам ЕСХК гарантировалась бы возможность покупать определенное количество продуктов у кооператива по государственным закупочным ценам. Этим мероприятием был бы не только вырешен вопрос расценки живого труда членов ЕСХК при установлении себестоимости в ЕСХК, но это значило бы также дальнейший важный шаг к устранению различий между кооперативным и государственным секторами в нашем народном хозяйстве.

Перевела Н. Кишова

ZUR FRAGE DER BEWERTUNG LEBENDIGER ARBEIT DER GENOSSENSCHAFTSBAUERN BEI ERMITTLUNG VON SELBSTKOSTEN DER LANDWIRTSCHAFTLICHEN PRODUKTIONSGENOSSENSCHAFTEN (LPG)

Die Ermittlung der LPG-Selbstkosten ist volkswirtschaftlich eine sehr wichtige Frage, mit der sich eine beträchtliche Anzahl unserer und sowjetischer Autoren befaßt. Die Berechnungsmethoden derselben sind allerdings noch sehr uneinheitlich; dies ist im wesentlichen: 1. auf die Besonderheiten der genossenschaftlichen Wirtschaftsform, 2. auf die Mängel der Evidenz der LPG, 3. auf die unklare Vorstellung des Zieles der Selbstkostenermittlung zurückzuführen. Am fragwürdigsten ist die Bewertung der lebendigen Arbeit der Genossenschaftsbauern, mit der sich der vorliegende Artikel befaßt.

Man kann die verschiedenen Ansichten über die Bewertung der lebendigen Arbeit der Genossenschaftsbauern im wesentlichen in folgende drei Hauptgruppen zusammenfassen: 1. Bewertung der lebendigen Arbeit der Genossenschaftsbauern nach wirklich erzielter Vergütung für Arbeitseinheiten, 2. Bewertung der lebendigen Arbeit der Genossenschaftsbauern nach den auf die Tagelöhne der Staatsgüterarbeiter — im gleichen Produktionsgebiet bei der selben Arbeitsleistung — umgerechneten Arbeitseinheiten, 3. Ausweis der lebendigen Arbeit in der Menge von Arbeitseinheiten und Ausweis von Selbstkosten in zwei Kennzahlen. Der Autor analysiert die Vor- und Nachteile der einzelnen Bewertungsweisen der lebendigen Arbeit der Genossenschaftsbauern und aus seiner Analyse ergibt sich die zweite Bewertungsweise als die relativ geeignetste, da sie die allseitige Anwendung der ermittelten Selbstkosten ermöglicht. Ihr Nachteil besteht jedoch darin, daß sie zu kompliziert ist und nicht direkt aus der Evidenz der LPG resultiert.

Diese Schwierigkeiten könnten dadurch behoben werden, wenn man von der Vergütung nach Arbeitseinheiten zu direkter Vergütung in Geldform überginge, wobei die für die Staatsgüter gültigen Tarifsätze als Grundlage herangezogen werden könnten. Im Artikel wird gezeigt, wie das Leben selbst, die neuen veränderten ökonomischen Bedingungen von dem Vergütungsprinzip nach Arbeitseinheiten abgehen, die bei manchen derzeitigen Vergütungsweisen ihre Funktion als Maßstab aufgewandeter Arbeit und als Verteilungsmittel nur in beschränktem Maße erfüllen. Aus dem Material, das der Autor aus dem Kreis Brno schöpft, geht hervor, daß die Vergütungen für Arbeitseinheiten wie im Durchschnitt so auch in den meisten LPG höher sind als die der Staatsgüter und daß der Übergang zur direkten Vergütung in Geldform mit keinerlei Schwierigkeiten verbunden wäre.

Das Gruppeneigentum der Genossenschaftsbauern wäre dadurch nicht betroffen. Die reale Vergütung könnte höher (Anteil am Reineinkommen) oder niedriger (Anteil am „Verlust“) sein als die für die lebendige Arbeit aufgestellten Selbstkosten. Die Vergütungen würden ausschließlich in Geldform erfolgen, wobei den Genossenschaftsbauern die Möglichkeit verbürgt werden könnte, von der LPG Naturalien zu staatlichen Einkaufspreisen bis zu einer bestimmten Höhe zu erstehen. Durch diese Maßnahme wäre nicht nur die Frage der Bewertung der lebendigen Arbeit der Genossenschaftsbauern bei Ermittlung der LPG-Selbstkosten gelöst, sondern dies wäre zugleich ein weiterer bedeutsamer Schritt auf dem Wege zur Beseitigung der Unterschiede zwischen dem genossenschaftlichen und staatlichen Sektor unserer Volkswirtschaft.

Übersetzt von Karel Krejčí